

تاریخ تحلیلی اسلام

(درس نامه عمومی)

سید عبدالبصیر حسینی

www.ketab.ir

حسینی، سیدعبدالبصیر، ۱۳۶۴ -

تاریخ تحلیلی اسلام (درس نامه عمومی) / سیدعبدالبصیر حسینی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۸.
۳۲۷ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۸۱۸) (تاریخ؛ ۴۳۶. تاریخ اسلام؛ ۶۳)
ISBN 978-964-09-2015-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۳۲۳] - ۳۲۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.

چاپ دوم: ۱۴۰۲.

۱: اسلام - تاریخ. الف. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۲۹۷/۹۱۲

ت ۲ ح ۵ / BP

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۶۰۶۱۰۲

۱۴۰۲

www.ketab.ir

■ موضوع: تاریخ اسلام؛ ۶۳ (تاریخ؛ ۴۳۶)

■ گروه مخاطب: عمومی

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۸۱۸

مستند انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۸۱۸۱

بوستان کتاب

والمبداء علی صحتی و بیعتی

بوستانه کتاب

تاریخ تحلیلی اسلام

(درس نامه عمومی)

• نویسنده: سید عبدالبصیر حسینی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: دوم / ۴۰۲ • شمارگان: ۳۰۰

• بهای: وبسایت رسمی مؤسسه بوستان کتاب

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، معلم ۱۴، بلاک ۱۷، کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۶۵۹، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۴۳۲

تلفن های بخت: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۰ + ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۱

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهید، تلفن ۰۲۵۳۱۱۵۱۲۵۰ + ۰۲۵۳۱۱۵۱۱۸۷

♦ فروشگاه تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، بلاک ۹۵۱، تلفن: ۰۲۱۶۶۹۶۹۸۷۷۸

♦ فروشگاه اصفهان: خیابان حافظ، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۰۳۱۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه مشهد: چهارراه خسروی، مجتمع باس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۰۵۱۳۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه رنگین کمان (کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهید، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۷۳

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.ir

پایگاه اینترنتی فروش کتاب: www.bustaneketab.ir

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: محمدرضا منصفی

• صفحه آرا: سبکینه ملازاده • کنترل فنی صفحه آرای: سیدرضا موسوی منش

• مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: فریدالدین ملائی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری

• اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محدثبافر انصاری

۱۳۸۵/۱۱

فهرست مطالب

۱۵	پیش‌گفتار
۱۹	مقدمه
۱۹	۱. فاصله گرفتن از تعصبات کور مذهبی
۲۰	۲. خود را مرجع انحصاری «تشخیص حق» ندانستن
۲۱	۳. مطالعه اندیشه مخالف و اندیشیدن در تفکر خویش
۲۲	۴. ریشه‌یابی اختلافات مسلمانان در تاریخ اسلام
۲۷	■ درس اول: کلیات
۲۷	۱. اهمیت مطالعه تاریخ اسلام
۲۸	الف) درس از تاریخ
۲۹	ب) تأثیر تاریخ اسلام در آموزه‌های اسلامی
۳۰	ج) شناخت پیشوایان دین
۳۱	۲. منابع تاریخ اسلام
۳۱	الف) تاریخ‌نگاری عرب قبل از اسلام
۳۲	ب) تاریخ‌نگاری بعد از اسلام
۳۳	یکم - سیر و معازی

تاریخ تحلیلی اسلام

- ۳۴ دوم - تک‌نگاری‌ها
- ۳۷ سوم - تاریخ‌های عمومی
- ۴۱ ■ درس دوم: معرفی مختصر قبایل عرب
- ۴۱ ۱. ادیان عرب پیش از اسلام
- ۴۱ الف) ادیان موجود در بین عرب در زمان ظهور اسلام
- ۴۵ ب) سلسله ادیان توحیدی
- ۴۵ ۱. دوران ادیان ابتدایی و پیامبران محلی
- ۴۷ الف) خلقت حضرت آدم علیه السلام
- ۴۷ ب) تکثیر نسل حضرت آدم
- ۴۹ ۲. دوره ادیان عالی و پیامبران اولوالعزم
- ۵۰ ۳. تحولات ادیان عالی و پیامبران اولوالعزم
- ۵۰ الف) دوره اول ادیان تعلیمات عالی
- ۵۱ ب) دوره دوم ادیان تعلیمات عالی
- ۵۱ ج) دوره سوم ادیان تعلیمات عالی
- ۵۱ د) دوره چهارم ادیان تعلیمات عالی
- ۵۱ ۴. امتیاز پیامبران بر یکدیگر
- ۵۲ ۵. قلمروی دخالت دین و پیامبران
- ۵۲ ۶. میراث معنوی پیامبران و ادیان ابراهیمی
- ۵۳ الف) مجموعه عهد عتیق
- ۵۳ ب) مجموعه عهد جدید
- ۵۴ ج) قرآن و سنت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله
- ۵۴ ۲. ریشه‌ها و انشعابات قبایل عرب
- ۵۶ ۳. حکومت‌های عرب پیش از اسلام

۵۹	■ درس سوم: تبارشناسی پیامبر اسلام ﷺ
۶۲	طلوع دولت قصی بن کلاب در حجاز
۶۴	اصلاحات قصی بن کلاب در سرزمین مکه
۶۶	غروب دولت قصی بن کلاب
۷۵	■ درس چهارم: ولادت تا بعثت
۷۵	۱. ولادت پیامبر ﷺ
۷۸	۲. والدین، یتیمی و حضانت
۸۴	۳. دوران نوجوانی و جوانی
۸۴	داستان بحیرا و اخبار و پیش‌بینی‌های علمای اهل کتاب
۸۵	حلف الفضول
۸۵	تجارت و ازدواج
۸۷	تجدید بنای کعبه
۸۸	۴. شخصیت پیامبر ﷺ قبل از بعثت
۹۱	■ درس پنجم: بعثت تا هجرت
۹۱	۱. تاریخ بعثت
۹۱	۲. کیفیت آغاز نبوت و رسالت
۹۴	۳. آغاز وحی و آغاز نزول قرآن
۹۷	۴. آغاز دعوت
۹۷	الف) دعوت غیر علنی و خصوصی؛ سه سال دعوت و احتیاط
۹۸	یکم - دعوت اعضای فامیل؛ خدیجه <small>رضی الله عنها</small> و علی <small>رضی الله عنه</small> اولین مسلمانان
۱۰۰	دوم - دعوت افراد به صورت خصوصی
۱۰۰	سوم - عدم تقد عقاید مشرکان به صورت عمومی
۱۰۱	چهارم - انجام اعمال عبادی دور از انظار عمومی

تاریخ تحلیلی اسلام

۱۰۲	(ب) دعوت غنی	۶۵
۱۰۲	یکم - هفت سال اول؛ دعوت و مبارزه نرم	۶۹
۱۰۴	مذاکره اول سران قریش با ابوطالب؛ گفت‌وگوی ملایم	۷۳
۱۰۵	مذاکره دوم سران شرک با ابوطالب؛ تهدید	۷۹
۱۰۶	مذاکره سوم سران شرک با ابوطالب؛ معامله و تطمیع	۸۷
۱۰۶	جلسه چهارم ابوطالب با سران شرک، التیما توم دفاعی	۸۷
۱۰۷	اتحاد بنی‌هاشم در حمایت از پیامبر ﷺ توسط ابوطالب	۸۷
۱۰۷	اسلام آوردن حمزه	۹۸
۱۰۸	جلسه پنجم با خود رسول خدا ﷺ؛ پیشنهاد قدرت و ثروت	۹۸
۱۱۰	اتحاد قریش برای مبارزه با پیامبر ﷺ و ابوطالب؛ شکنجه اصحاب	۱۰۸
۱۱۱	سرسخت‌ترین دشمنان اسلام	۱۱۸
۱۱۱	مهاجرت به حبشه	۱۲۸
۱۱۵	دوم - سه سال محاصره و تحریم در شعب	۱۳۸
۱۱۷	سوم - سه سال سختی و تهایی؛ مقدمات هجرت	۱۴۸
۱۱۷	عام‌الحرز؛ وفات حامیان بزرگ پیامبر، ابوطالب و خدیجه	۱۵۸
۱۱۸	شخصیت و مقام ابوطالب؛ مؤمن قریش	۱۶۸
۱۱۹	(الف) سخنان ابوطالب	۱۷۸
۱۲۱	(ب) حمایت عملی و جان‌فشانی در راه پیامبر ﷺ	۱۸۸
۱۲۱	(ج) تشویق و ترغیب فرزندان خویش و بنی‌هاشم به حمایت از پیامبر	۱۹۸
۱۲۲	(د) کلام پیامبر در مورد ابوطالب	۲۰۸
۱۲۳	شخصیت و مقام خدیجه	۲۱۸
۱۲۵	دعوت از خارج از مکه	۲۲۸
۱۲۵	تبلیغ در ایام حج	۲۳۸

۱۲۶	تبلیغ در موسم‌های عرب
۱۲۶	دعوت از قبایل؛ سفر به طائف
۱۲۷	پیمان‌های عقبه؛ مقدمات هجرت به مدینه
۱۳۰	۵. استقبال کم و بایرداری در مکه
۱۳۰	عوامل استقبال کم از اسلام در مکه
۱۳۳	عوامل استقامت اسلام در مکه
۱۳۶	۶. علل رشد برق‌آسا در مدینه
۱۴۱	■ درس ششم: هجرت
۱۴۱	۱. جریان هجرت
۱۴۴	۲. اولین اقدامات پس از ورود به مدینه
۱۴۴	الف) بنای مسجد
۱۴۵	ب) پیوند اخوت بین مسلمانان
۱۴۶	ج) تأمین آرامش داخلی مدینه؛ پیمان صلح و همکاری بین مسلمانان و یهود مدینه
۱۴۷	د) تأمین امنیت خارجی؛ قدرت‌نمایی و مبارزه اقتصادی با قریش
۱۵۳	■ درس هفتم: راهبردهای تبلیغ رسالت
۱۵۳	۱. تبلیغ رودررو
۱۵۴	۲. ارسال مبلغین و معلمین قرآن به قبیله‌های مختلف
۱۵۵	۳. پیمان‌های صلح
۱۵۶	الف) صلح با یهود مدینه
۱۵۶	ب) صلح با یهودیان داخل مدینه
۱۶۱	ج) صلح با سه قبیله بزرگ یهود
۱۶۲	د) صلح حدیبیه
۱۶۵	مفاد صلح‌نامه

تاریخ تحلیلی اسلام

- مخالفت بعضی از اصحاب با صلح حدیبیه ۱۶۶
- آثار صلح حدیبیه ۱۶۹
- سرنوشت صلح حدیبیه ۱۷۱
- هـ) «مباهله» و صلح با مسیحیان نجران ۱۷۳
- و) صلح با قبایل عرب ۱۷۵
۴. ارسال نامه و بیک برای سران قبایل و حاکمان کشورها ۱۷۵
۱. روم ۱۷۶
۲. ایران ۱۷۷
۳. حبشه ۱۷۸
۴. مصر ۱۷۹
۵. یمن ۱۷۹
۶. عمان ۱۸۲
۷. بحرین ۱۸۳
۸. حکومت غسانی ۱۸۳
۹. یمامه ۱۸۴
۵. حضور داوطلبانه نمایندگان قبایل نزد پیامبر ﷺ و بیعت با ایشان ۱۸۴
- درس هشتم: جنگ‌های پیامبر ﷺ (۱) ۱۸۷
- الف) تعداد جنگ‌های پیامبر ﷺ و شرح مهم‌ترین آن‌ها ۱۸۹
۱. جنگ بدر ۱۹۱
۲. غزوه احد ۱۹۹
- الف) کشته‌های احد ۲۰۳
- ب) احد، زیارت‌گاه همیشگی حمزه و یاران ۲۰۷
- ج) دو چهره متفاوت مسلمانان در جنگ احد... ۲۰۸

۲۱۱	۳. جنگ احزاب (خندق)
۲۱۹	■ درس نهم: جنگ‌های پیامبر ﷺ (۲)
۲۱۹	۴. جنگ با یهودیان مدینه
۲۱۹	الف) بنی قینقاع
۲۲۰	ب) بنی نضیر
۲۲۲	ج) بنی قریظه
۲۲۶	قد داستان بنی قریظه
۲۲۶	متهم بودن راویان
۲۲۸	ناهماهنگی و تناقض در روایات حادثه
۲۳۱	مخالفت با احکام قرآن و سیره پیامبر ﷺ
۲۳۳	۵. غزوه خیبر
۲۳۶	۶. سریه موته
۲۳۹	۷. فتح مکه
۲۴۶	۸. غزوه حنین و طائف
۲۴۹	تعقیب و محاصره قوم تقیف
۲۴۹	رسیدگی به اسرا و غنایم
۲۵۵	■ درس دهم: جنگ‌های پیامبر ﷺ (۳)
۲۵۵	۹. غزوه تبوک
۲۵۶	۱. اصرار و تأکید پیامبر ﷺ بر بسیج تمام مردان جنگی که امکان...
۲۵۶	۲. اصرار پیامبر ﷺ بر علنی کردن جنگ
۲۵۷	۳. دشواری شرایط
۲۵۷	۴. تحرکات کم‌سابقه منافقین
۲۵۸	الف) مسجد ضرار

تاریخ تحلیلی اسلام

- ۲۵۹ (ب) اخلال در تجهیز سپاه و تخریب روحیه مسلمین
- ۲۶۰ (ج) توطئه ترور پیامبر ﷺ
- ۲۶۱ ۵. باقی ماندن علی بن ابی طالب رضی الله عنه در مدینه
- ۲۶۲ تعداد تلفات در مجموع جنگ‌های پیامبر ﷺ
- ۲۶۴ علت وقوع جنگ‌های پیامبر ﷺ
- ۲۶۵ علت برجسته شدن جنگ‌های پیامبر ﷺ در تاریخ
- ۲۶۶ ۱. فضا و ذهنیت خشونت و حماسه در زمان نگارش متون کهن تاریخی
- ۲۶۷ ۲. پرسرودا و ملموس تر بودن جنگ نسبت به روش‌های دیگر
- ۲۶۸ ۳. غرض‌ورزی مخالفین اسلام
- ۲۶۸ جمع‌بندی: نقش جنگ‌ها و صلح‌ها در توسعه قلمروی حکومت پیامبر ﷺ
- ۲۷۱ ■ درس یازدهم: شرایط جهان اسلام در سُرف رحلت رسول خدا ﷺ
- ۲۷۱ الف) گستره جغرافیای اسلام در عصر پیامبر ﷺ
- ۲۷۲ (ب) وضعیت اقلیت‌های دینی در عصر رسول خدا ﷺ
- ۲۷۳ (ج) نهضتی که باید ادامه می‌یافت
- ۲۷۵ (د) حضور گسترده و ناشناس منافقین در میان مسلمانان
- ۲۷۶ (ه) ظهور مدعیان دروغین نبوت
- ۲۷۹ ■ درس دوازدهم: معرفی شخص پیامبر ﷺ
- ۲۷۹ ویژگی‌های شخصیتی و اخلاق عملی
- ۲۸۳ ازدواج‌های پیامبر ﷺ
- ۲۸۳ الف) تعداد ازدواج‌ها و معرفی همسران پیامبر ﷺ
- ۲۸۹ (ب) علت ازدواج‌های متعدد پیامبر ﷺ
- ۲۹۱ فرزندان پیامبر ﷺ
- ۳۰۱ ■ درس سیزدهم: جانشینی پیامبر ﷺ

۱. پیامبر گرامی اسلام ﷺ باید جانشین انتخاب می‌کرد ۳۰۱
- الف) مخالفت‌ها با پیامبر ﷺ در جنگ احد ۳۰۲
- ب) مخالفت‌ها و اعتراض‌های شدید به پیامبر ﷺ در صلح حدیبیه ۳۰۴
- ج) سرپیچی از دستور پیامبر ﷺ در لشکر اسامه ۳۰۴
- د) حدیث قرطاس ۳۰۵
- ه) حضور گسترده و ناشناس مناقصین در میان مسلمانان ۳۰۶
۲. پیامبر ﷺ جانشین انتخاب کرده بود ۳۰۸
- الف) حدیث یوم‌الدار ۳۰۸
- ب) حدیث منزلت ۳۰۹
- ج) حدیث ثقلین ۳۱۱
- د) غدیر خم ۳۱۳
- ه) علی رضی الله عنه محبوب‌ترین امت نزد خدا و پیامبر ﷺ بود ۳۱۷
- کتاب‌نامه ۳۲۳

پیش‌گفتار

تاریخ تحلیلی اسلام، شامل گزارش‌ها و برداشت‌های تحلیلی از سه مقطع مهم تاریخ و تمدن بشر است:

۱. عصر قبل از نبوت حضرت رسول الله ﷺ که ارتباط مستقیم با ظهور اسلام و بعثت حضرت خاتم النبیین ﷺ دارد؛

۲. عصر طلوع و تکامل مفرات اسلام و یئوگرافی تحلیلی پیامبر گرامی اسلام ﷺ؛

۳. عصر ائمه اهل بیت ﷺ، خلفای راشدین و امامان مذاهب اسلامی.

بنیادهای شریعت اسلام، در این سه مقطع تاریخی شکل گرفت و اسلام در قامت دینی جهانی در تاریخ تمدن بشر پدیدار شد. مطالعه تاریخ اسلام و بررسی تحلیلی آن، یکی از پیش‌نیازهای اسلام‌شناسی است، چون شناخت حقیقت دین، بدون تاریخ آن ممکن نمی‌باشد.

تاریخ زندگانی پیامبر اسلام و اوصیای گرامی آن بزرگوار، خلفای راشدین و امامان مذاهب اسلامی که مدیران نظام اسلامی بودند، بخشی از تاریخ اسلام است. البته خلفای راشدین و برخی پیشوایان اسلامی که در عرض امامان اهل بیت ﷺ، امامت بخش‌هایی از مسلمانان را عهده‌دار

شدند و در عین احترام و پیروی از اهل بیت علیهم السلام، بهره وافرتری از میراث فکری و معنوی صحابه داشتند.

زندگانی معنوی و اخلاقی بشر در دنیای مادی فعلی، اساس زندگانی بسیار طولانی آینده او در جهان‌هایی دیگر است، چنین انسانی نمی‌تواند به تجربه و تاریخ موفقیت‌ها گذشتگان بی‌توجه باشد و خود، همه چیز را بیازماید و تجربه کند. پس ناگزیر باید زندگانی و تاریخ گذشتگان را به عمر خود چنان پیوند زند که ابتدا و انتهای واحد داشته باشد. قرآن کریم مشحون از گزارش‌های تاریخی امت‌های گذشته، و علل پیروزی‌ها، شکست‌ها، پیشرفت‌ها و... آن‌هاست. این کتاب مقدس، خواننده خود را در متن زندگانی گذشتگان قرار می‌دهد و از شخصیت‌هایی یاد می‌کند که منشأ تحول جامعه انسانی شده و اثر مثبتی در تاریخ گذاشته‌اند و نیز از جبارانی سخن می‌گوید که تمدن بشر را سال‌ها عقب نگه داشته‌اند. توجه کتب آسمانی به تاریخ، نشانه نیازمندی بشر به تجربه گذشته است. از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در این مورد نقل کرده‌اند:

بسم! اگر چه من به اندازه همه کسانی که پیش از من بوده‌اند، نزیسته‌ام، اما در کردار آنان به دقت نگرستم و در اخبارشان تفکر نمودم و در آثار آن‌ها به سیر و سیاحت پرداختم، تا همچون یکی از آنان شدم؛ گویا در اثر آنچه از تاریخ آن‌ها به من رسیده است، یا همه آن‌ها از اول تا آخر بوده‌ام من قسمت زلال زندگی آنان را از قسمت تاریک و آلوده باز شناختم و سود و زیانش را دانستم.^۱

۱. «أَيُّ نَبِيٍّ إِيَّيْ وَ إِن لَّمْ أَكُنْ عُمَرُو عُمَرُ مِّنْ كَانَ قَبْلِي فَقَدْ نَظَرْتُ فِي أَعْمَالِهِمْ وَ فَكَّرْتُ فِي أَخْبَارِهِمْ وَ سِرَّتْ فِي آثَارِهِمْ حَتَّى عُدْتُ كَأَحَدِهِمْ، نَلَّ كَأَنِّي يَمَّا اسْتَعَى إِلَيَّ مِنْ أُمُورِهِمْ قَدْ عُمَرْتُ مَعَ أَوْلِيهِمْ إِلَى آخِرِهِمْ، فَعَرَفْتُ صَفْوَةَ ذَلِكَ مِنْ كَدْرِهِ وَ نَفْعَهُ مِنْ ضَرَرِهِ». (تهج البلاغه، نامه ۳۱).

با تمام اهمیتی که تاریخ و تحلیل تاریخ اسلام دارد، این رشته در مدارس علمیه رونقی درخور ندارد و طلاب علوم دینی به تناسب استعداد و علائق شخصی در این عرصه به مطالعه و تحقیق می پردازند. بسیاری از کتب نگاشته شده در این عرصه با اشکالها و کاستی‌هایی روبه‌روست؛ مثلاً مطالعه جنگ‌های پیامبر و میزان کشته‌های دشمن در این غزوات، در کتاب دکتر شهیدی، چهره‌ای نظامی از اسلام نمایش می‌دهد. شورای تدوین متون تعلیمی - تربیتی مدرسه علمیه تربیت مدرس اهل بیت علیهم‌السلام بامیان، تصمیم گرفت کتابی درسی در موضوع تحلیل تاریخ اسلام تهیه نماید تا به عنوان متن اولیه درسی در این مدرسه و دیگر مدارس دینی تدریس شود. آقای سید عبدالبصیر حسینی، دانشجوی دکتری و مترجم متون تخصصی، متولی نگارش این درس نامه گشت که حاصل تلاش و تحقیق ایشان، تقدیم می‌شود. نوشته ایشان مقبول نظر شورای تدوین قرار گرفت. اهمیت و ویژگی‌های این کتاب عبارتند از:

۱. ذکر موضوعاتی از قبیل روند تاریخ، علم تاریخ و اهمیت آن در اسلام، و تذکر و تحلیلی از عوامل جعل، تحریف در وقایع تاریخی و شرایط گزارشگری، و تلاشی برای پیراستن خرافات و نسبت‌های ناروا به مسلمانان، با خلق گزارش‌نامه‌ای معتبر و نگارشی تحقیقی؛
۲. تلاش برای برجسته‌گرداندن مباحث مهم تاریخ اسلام که در روزگار ما مفید است؛ مثل طرح جامع حضرت ابوطالب برای حمایت از پیامبر و توسعه دین و نتایج آن، ریشه اختلافات مسلمین در ثبت و تاریخ‌نگاری، علل و عوامل ایجاد تنش‌های مذهبی و دشمنی‌های دسته‌هایی از پیروان دین اسلام با یکدیگر، جریان‌های فکری و اجرایی تأثیرگذار در تاریخ اسلام بعد از رسول مطهر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ... در عین حال نویسنده، این اثر را

برای طبقه فکری معینی نگاشته و مخاطبان خود را نیز مشخص کرده است.

۳. این کتاب وجه تمایز خود را با کتب مشابه بیان کرده است. خواننده پیش از مطالعه اثر می تواند تفاوت های و تمایزهای این کتاب را از آثار دیگر مثل کتب تاریخ اسلام دکتر شهیدی، دکتر فیاض، مهدی پیشوایی، دکتر نصیری، و کتب دیگر در این خصوص دریابد.

۴. این کتاب می کوشد قضاوت و داوری حوادث و شخصیت های تاریخ اسلام را بر عهده خواننده خود بگذارد و به خواننده خود القا کند که نه تعصب بورزد و نه زودباور باشد.

در انتهای این سیاهه از شورای محترم تدوین متون تعلیمی - تربیتی کمال سپاس را دارم و برای نویسنده این کتاب آرزوی توفیق خلق آثاری برتر و بیشتری می نمایم.

مدرسه علمیه تربیت مدرس اهل بیت (ع)

شورای تدوین متون تعلیمی - تربیتی

سید احمد حسینی حنیف

بامیان، جوزای ۱۳۹۷ خورشیدی

مقدمه

تاریخ اسلام و مهم‌تر از آن، تحلیل آن، کاری بسیار دشوار و پرمخاطره و نزاع‌برانگیز است. مسلمانان هر یک، شیوه‌ای از دین‌داری را مبتنی بر اندیشه و شخصیت پیشوایان تاریخ اسلام پذیرفته‌اند. اختلاف‌افکنان گذشته و حال مسلمانان، از بی‌خبری و ساده‌دلی و عقاید نه‌چندان منطقی مسلمانان در حبّ و بغض سازندگان تاریخ صدر اسلام بهره برده و دهشت‌ها افکنده و فاصله‌ها میان برادران ایجاد کرده‌اند. سخن‌گفتن از تاریخ اسلام، مخصوصاً در جمع‌هایی که بیرون مذاهب اسلامی در آن به آموزش این مضمون همت کرده‌اند، ادبیات و تحلیل مشترکی می‌طلبند و قدری دشوار است.

نخست باید اصولی برای مطالعه و بررسی و یا تحلیل تاریخ اسلام پیشنهاد کنیم تا برای مطالعه‌کنندگان و مباحثه‌کنندگان آن، اختلافات در فضایی علمی و همراه با احترام مطرح و مورد تحلیل قرار گیرد. اصول و قواعد ذیل می‌تواند تا حدی در این راستا راهگشا باشد:

۱. فاصله‌گرفتن از تعصبات کور مذهبی

مادامی که قضاوت و نگاه ما از دریچه افکار متعصبانه و بی‌نور متعصبان

مذهبی و غیر مذهبی باشد و خود را از سایه سنگین و شوم این سیاه‌نظران خارج نکنیم، امکان گفت‌وگو با اشخاصی که متفاوت‌اندیش هستند و یا با ما نگاه مشترکی ندارند، فراهم نخواهد شد.

۲. خود را مرجع انحصاری «تشخیص حق» ندانستن

نباید معتقد باشیم که آنچه را حق می‌دانیم، برای دیگران هم حق است. نباید به ارزش تشخیص دیگران بی‌اعتنا باشیم و خود را مرجع انحصاری تشخیص حق بدانیم و بیندیشیم که دیگران باید تابع تشخیص و نظر ما باشند.

همان‌طور که ما انسانی، باخرد و تشخیص هستیم، دیگران نیز در موزد خود همین فکر را می‌کنند. اگر ما خود را مرجع انحصاری تشخیص حق و حقیقت بدانیم، اشخاص دیگر نیز می‌توانند چنین بیندیشند. در فضایی که همگان قانون‌گذاران بی‌نقص و عیب باشند و بیندیشند که دیگران بی‌چون و چرا از دستاوردهای فکری آن‌ها پیروی کنند، جایی برای دوستی و برابری و برادری باقی نخواهد ماند.

پس بیاییم منطقی بیندیشیم. عقاید خانوادگی و یا احیاناً تحقیقی خود را برای خودمان حق و حقیقت و عزیز و محترم بدانیم و عقاید دیگران را برای آن‌ها حق و حقیقت و محترم تلقی شود. حداقل، دیگران را در آنچه می‌اندیشند و عقیده می‌ورزند، گمراه و باطل ندانیم؛ این نحوه اعتقادورزی ضرری به ایمان و آخرت ما وارد نخواهد کرد.

البته نمی‌توان به مطالعه‌کنندگان تاریخ توصیه کرد که از هرگونه تمایلی بدکلی خالی و آزاد باشند؛ یعنی موضوع‌گرایی و عینیت محض در مطالعه و بررسی‌های تاریخی او حاکم باشد. چون این شیوه ممکن نخواهد بود، باید

تلاش کرد که در شیوه بحث و مطالعه خود نوعی تعادل عملی میان نظریات تحسین‌آمیز و تقادانه به وجود آید.

ما نباید چندان عاشق و شیفته اشخاص عادی در تاریخ اسلام گردیم که هرگونه نقد و بررسی و نگاه منصفانه در آن‌ها، از ما سلب گردد. همچنین نباید به صورت افراطی مشغول نقد و ایرادگرفتن از شخصیت‌های تاریخ اسلام شویم که سهم واقعی آن‌ها را در زمینه یک حرکت دینی، منکر گردیم. تاریخ باید به صورت یک مجموعه کامل بررسی شود؛ یعنی نقاط قوت و ضعف تاریخ‌سازان مشترکاً ملاحظه گردد.

۳. مطالعه اندیشه مخالف و اندیشیدن در تفکر خویش

ما نباید خودمان را شخصی بدون تغییر و محیط خود را بدون اثر دراندیشه و عقاید خود بدانیم. نیک‌نظری این است که اندیشه متفاوت و احياناً مخالف خود را مطالعه کنیم و در مبانی آن‌ها دقیق شویم تا علاوه برافزایش دانش و اطلاعات دینی و مذهبی خود، نگاهی تطبیقی به معارف بشری و دستاوردهای فکری دیگران داشته باشیم. بسیار دور از عقل و خرد است که مجال شنیدن سخنانی متفاوت با آنچه می‌اندیشیم و معتقدیم را از خود سلب کنیم. شریعت اسلام راز خوبی‌بندگان را در این شمرده است که سخن دیگران را بشنوند و از میان آن‌ها نیک‌ترین را برگزینند: «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ».

گاهی اشخاص با تمایل زیاد به مطالعه و مباحثه ادیان و یا تاریخ می‌پردازند تا نشان دهند هر آنچه غیر از چیزی که او می‌اندیشد، باطل است، یا ارزش‌اندیشیدن ندارد. در مقابل هم افرادی هستند که با مطالعه تاریخ چنان مجذوب یادداشت‌های جدید می‌شوند که گذشته‌اندیشه آن‌ها

کامل حذف می‌گردد؛ گویی هیچ چیز قابل ارائه و صحیحی در اندیشه او وجود نداشته است.

۴. ریشه‌یابی اختلافات مسلمانان در تاریخ اسلام

اختلاف در حوادث تاریخی گاهی سبب موضع‌گیری اشخاص می‌گردد، خاصه اگر اختلافات بر سر گزارش سخنان و رفتار اشخاص مقدس و مورد احترام گذشته باشد. تاریخ صدر اسلام گزارش و تحلیل حوادث زندگی و نقل زندگی‌نامه اهل بیت و صحابه رسول مظهر اسلام، خلفای راشدین و امهات مؤمنین (رضی الله عنهم) می‌باشد.

پس از مرگ مؤسسان دین و اندیشه‌ها، اختلافات بر سر تفسیر و فهم میراث معنوی و فکری آن‌ها قطعی و طبیعی است. هرگز پیامبری موفق نشده است که تمامی شاگردان خود را همانند کالاهای صنعتی، دقیقاً به یک شکل و یک سبب تربیت کند و البته چنین چیزی ممکن هم نیست. تفاوت فهم، قدرت تحلیل و مصلحت‌گرایی و... اشخاص سبب می‌شود که هم در زمان خود پیامبران و هم بعد از آن‌ها اختلافاتی ایجاد گردد. پس از ارتحال رسول مظهر اسلام ﷺ، سه جریان در امت اسلامی شکل گرفت:

۱. جریان فکری امامان اهل بیت علیهم‌السلام؛

۲. جریان فکری خلفای راشدین؛

۳. جریان بنی‌امیه.

این سه جریان، با یکدیگر اختلافاتی داشتند. جریان سوم با دو جریان اول اختلافات اساسی و جدی‌تری داشت، چون جریان سوم به اصل دین و شریعت پیامبر بزرگوار اسلام بی‌باور بود. اختلاف جریان اول و دوم با

یکدیگر ریشه در خلافت پس از پیامبر ﷺ داشت. امامان اهل بیت ﷺ معتقد بودند چه بر اساس ارزیابی توانایی‌ها و چه بر اساس وصیت پیامبر اکرم ﷺ، خلافت حق آن‌هاست. اما بعضی از خلفای راشدین معتقد بودند مردم نمی‌پسندند که نبوت و خلافت در یک خانواده جمع شود؛ خلیفه دوم بارها این اندیشه را بر زبان آورد که: «إِنَّ النُّبُوَّةَ وَالْإِمَامَةَ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي بَيْتٍ»^۱.

اما اختلافات جریان سوم با جریان‌های اول و دوم، ریشه‌ای و بنیادی بود. سلاطین اموی بارها در عمل و گفتار ابراز کردند که:

لعبت هاشم بالملك فلا خبر جاء و لا وحى نزل

(بنی هاشم با حکومت بازی کردند. هیچ خبری از جانب خدا نیامده و هیچ‌گونه وحی نازل نشده است).

جریان سوم در اندک زمانی پس از رسول الله ﷺ، زمام عمومی تمام مسلمانان را برعهده گرفت، حرف‌های خود را در قالب شریعت به خورد مردم دادند و افرادی را دور خود جمع کرد تا شریعت‌سازی کنند. آن‌ها با اسناد جعلی به متدینان و صحابه، علیه دو جریان اول، به خصوص علیه پیامبر ﷺ، اهل بیت ﷺ و ائمهات مؤمنین دروغ‌پردازی و فعالیت کنند. به طور خلاصه، مشکلات و آسیب‌های مطالعه و تحقیق در تاریخ اسلام عبارت است از:

الف) نپذیرفتن موضع متفاوت در قبال اعتقادات شخصی یا مذهبی؛

ب) گزارش‌های غیرواقعی مورخان از تاریخ اسلام؛

ج) به هم آمیختن گزارش‌های معتبر و نامعتبر از تاریخ اسلام؛

۱. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱، ص ۱۸۹.

د) ستایش‌های پررنگ و انتقادهای غلیظ مورخان از شخصیت‌های تاریخ اسلام؛

ه) گرایش‌های عوام‌گرایانه پیروان مذاهب و حمایت ملایان عوام‌زده و منفعت‌گرا.

کتاب پیش رو تلاشی کوچک، برای نگاهی منصفانه، متفکرانه و نقادانه به حوادث تاریخی صدر اسلام است. این کتاب برای آشنایی مختصر و خلاصه و درعین حال دقیق، مستند و تحلیل‌گرانه با تاریخ صدر اسلام و سیره رسول گرامی اسلام ﷺ نوشته شده است. در مورد تاریخ اسلام و به خصوص این دوره از تاریخ و سیره پیامبر اسلام ﷺ، کتاب‌های فراوانی نوشته‌اند و تحلیل‌های مختلفی از این حوادث ارائه شده است. کتاب حاضر ویژگی‌هایی دارد که نگارنده تلاش کرده است با تعهد به آن، ارزش خواندن این نوشته و اثر مثبت آن بر نگاه و فکر خواننده محترم را به ارمغان بیاورد:

این کتاب، به لحاظ حجم و تفصیل مطالب، یک نوشته متوسط به شمار می‌رود؛ نه آن‌چنان مفصل و با جزئیات به حوادث تاریخی پرداخته که برای عموم خوانندگان خسته‌کننده باشد، نه چنان خلاصه و گزارش‌وار که چیزی به اطلاعات خواننده نیافزاید و تحلیلی از حوادث ارائه ندهد؛

این کتاب نگاهی دقیق و انتقادی به گزارش‌ها و مشهورات تاریخی دارد و تلاش کرده با نگاهی نقادانه و درعین حال بی‌طرفانه به روایات تاریخی بپردازد؛

دسته‌بندی مطالب در این کتاب قدری متفاوت با رویه معمول تاریخ‌نگاری‌هاست. در این اثر روش‌های مسالمت‌آمیز تبلیغی پیامبر اسلام ﷺ مورد توجه بیشتر قرار گرفته و جنگ‌های ایشان نیز به صورت

تحلیلی مطرح و علل، بی‌آمدها و تأثیر آن بر گسترش اسلام مورد ارزیابی شده است؛

در این نوشتار به رغم سادگی مطالب و اختصار کلام، تلاش شده است از کهن‌ترین و معتبرترین منابع تاریخ اسلام استفاده شود. عمده مطالب این کتاب از منابع تاریخی و حدیثی دست اول و درعین حال مورد قبول و احترام نزد همه مذاهب بزرگ اسلامی، نقل شده است؛

تلاش نگارنده برای حفظ تعهد به ادبیات علمی، مؤدبانه و وحدت‌گرایانه وقایع تاریخی در حد امکان بوده است؛ چنان‌که چیزی به دلیل ملاحظات غیرعلمی نادیده گرفته نشود. کوشیده‌ایم وقایع مهم و تأثیرگذار در تاریخ اسلام و سیره نبوی ﷺ را بدون سانسور و گزینش‌های نابجا، با زبانی علمی، مستند و محترمانه نقل و تحلیل کنیم.

امید است این اثر ناچیز، برای خوانندگان گرامی مفید واقع شود و در روشنایی افکنی بر نقاط تاریک تاریخ اسلام و غبارروبی از سیره حقیقی پیامبر گرامی اسلام ﷺ، گامی روبه‌جلو بردارد.

به یقین این نوشته بدون اشتباه نیست؛ امید است خوانندگان گرامی ما را از نقطه نظرات، انتقادات و پیشنهادات ارزشمند خود بهره‌مند گردانند تا ان‌شاءالله در اصلاح این نوشتار به کار گرفته شود. در پایان از کارکنان موسسه وزین بوستان کتاب برای آماده‌سازی و طبع این اثر سپاس‌گزارم. و من الله التوفیق.

مدرسه علمیه تربیت مدرس اهل بیت (علیهم‌السلام) بامیان

شورای تدوین متون تعلیمی - تربیتی

سید عبدالبصیر حسینی

قوس ۱۳۹۷ خورشیدی